

Розкрадання у кримінально-правовому вимірі: історія, теорія і практика

У книзі досліджується розкрадання у кримінально-правовому вимірі. Висвітлюється теоретико-методологічна складова цього явища, зокрема об'єкт та предмет розкрадання, аналізується його склад.

Значну увагу приділено історії боротьби зі злочинами проти власності.

Зміст

<i>Вступ</i>	4
Розділ 1 Розкрадання як об'єкт кримінальної юриспруденції	6
1.1. Боротьба зі злочинами проти власності на зорі української історії	6
1.2. Злочини проти власності: специфіка об'єкта і предмета	27
1.3. Суб'єкт злочину проти власності: кримінально-правова та кримінологічна парадигма	46
Розділ 2 Загальнотеоретична парадигма кваліфікації злочинів проти власності	56
2.1. Питання кваліфікації злочинів проти власності в теоретико-методологічному вимірі	56
2.2. Кримінально-правова норма і правовідносини в механізмі кримінально-правового регулювання	62
Розділ 3 Злочини проти власності: диференціація в контексті віктимологічної парадигми	68
3.1. Актуальні проблеми кримінально-правової характеристики викрадення як практичного втілення розкрадання	68
3.2. Таємне викрадення чужого майна	71
3.3. Відкриті форми незаконного вилучення чужого майна	79
3.4. Попередня згода як віктимологічний чинник незаконного вилучення чужого майна	85
<i>Список використаних джерел</i>	89

Вступ

Сьогодні світ знаходиться в черговій точці біфуркації, коли людство вирішує питання щодо свого майбутнього. Цей період має різні назви – «зелений перехід», «глобальна постіндустріальна революція» тощо.

В Україні цей перехід став дуже проблемним через збройну російську агресію проти нашої держави, тобто фактично ми маємо вирішувати два глобальні завдання – забезпечити перехід країни до нового типу суспільства і перемогти у війні.

У цих умовах, як ніколи, постає проблема подолання двох «хвороб» вітчизняного державного апарату – бюрократизму і корупції. Проте, якщо боротьба з бюрократизмом потребує використання абсолютно нових, небюрократичних, державних технологій прогресивного типу, то боротьба із корупцією більш зорієнтована на використання вже відомих методів. Зазначимо, що бюрократизм зазвичай не передбачає якоїсь «злої волі» бюрократа, оскільки останній, працюючи відповідно до існуючих в державі бюрократичних правил, просто не може усвідомити їхній застарілий характер, який вже не відповідає реаліям сьогодення і вимогам майбутнього переходу. Водночас корупція прямо передбачає «злу волю» корупціонера, яка втілюється в хабарництві та, поміж іншим, у розкраданні чужого (державного, суспільного чи приватного) майна. І хоча вітчизняний законодавець аж ніяк не врегулював проблему боротьби з розкраданням, проте як корупційне явище воно має місце.

Виходячи з цього, виникає необхідність дослідження розкрадання. Тим більше що ще радянська кримінологія створила низку напрацювань по боротьбі з цим явищем. Творчо опрацювавши як цей досвід, так і досвід інших держав, вітчизняна кримінальна юриспруденція зможе виробити необхідні механізми, які поставлять потужні перепони хоча б на такому прояві корупції, як розкрадання.

Пропонована монографія – один з перших кроків на цьому шляху. Звісно, вона не акцентована лише на корупційному розкраданні. Науковий аналіз зосереджений передусім на розкраданні в цілому, на розкраданні в його кримінально-правовому вимірі. Саме тому головну увагу було приділено трьом аспектам останнього – історичному, теоретичному і практичному. Історичний аналіз кримінально-правового виміру розкрадання здебільшого зорієнтований саме на Україні – від прадавніх часів її післяпотопного минулого практично до сьогодення. Теоретичний контекст кримінально-правового виміру розкрадання акцентується на доктринальному обґрунтуванні необхідності «повернення» цього поняття до кримінальної юриспруденції. Щодо практичного виміру, то монографія містить певні поради практичним працівникам судових і правоохоронних органів з приводу диференціації форм розкрадання.

Розкрадання як об'єкт кримінальної юриспруденції

1.1. Боротьба зі злочинами проти власності на зорі української історії

Потрібно, зрештою, подолати вбогу і дивну парадигму, яка не охоплює нашу історію далі VIII століття.

Юрій Канигін

Можна вважати, що історія кримінального права України починається з часів створення Київської держави. Хоча кримінальне право за своїм змістом набагато ширше, ніж кримінальне законодавство, історія останнього досить точно визначає й історію кримінального права України. Відповідно до цього, при ознайомленні з основними рисами й особливостями історії вітчизняного кримінального права у боротьбі зі злочинами проти власності інтерес становить саме генезис та еволюція його найважливіших пам'яток, які ми розглянемо пізніше.

Одразу зазначимо, що сьогодні, коли в Україні йде війна, власність є одним із важливих економічних джерел для розвитку самої держави, суспільства і конкретної людини, а тому просто необхідно в подальшому удосконалювати доктринальні положення кримінально-правової політики держави щодо охорони власності від злочинних посягань. Такі заходи завжди забезпечать належний захист власності саме засобами кримінально-правового спрямування.

Безперечно, і читачі з нами погодяться, що, скільки існує цивілізація, стільки ж людство стикається і з злочинами проти власності. Якщо заглянемо в сиву давнину, то побачимо, що ці злочини мали місце ще до нової ери.

У багатьох народів, що, немов хвиля за хвилею, прокотилися землями прадавньої Орїани (так інколи називають прадавні українські землі), змінювалися не тільки закони, мова, побут, культура, звичаї, а й менталітет. Для кожної із цивілізацій, що будь-коли існували на теренах сучасної України, закони стали сучасними добі, тим соціальним відносинам, що домінували серед населення тогочасних держав.

Дослідження появи злочинів проти власності в історико-правовому контексті пов'язане з певними труднощами, оскільки існують неоднозначні підходи до визначення періодизації становлення української державності і її території, а тому й існують різні характеристики інститутів, що вели і ведуть боротьбу зі злочинністю. На цей час серед науковців немає єдиної думки про ту межу часу, яка відділяє нас від сивої давнини і в глибину якої не всі дослідники можуть проникнути. З цього приводу Ю. Канигін зауважив, що «потрібно, зрештою, прояснити вбогу і дивну парадигму, яка не охоплює нашу історію далі VIII століття» [24, с. 10]. Крім того, можна стверджувати, що на території сучасної України державність могла виникнути ще з часів трипільської культури [70, с. 130].

У цю давнину й поринув дослідник-шумеролог А. Кифішин [26], який одразу і пролив світло на витoki права не тільки прошумерської, а й усієї післяпотопної цивілізації [24, с. 34].

Не вдаючись в глибину дослідження шумерських панно гроту Біка Кам'яної Могили та інших записів, зокрема законів цариці Інанни, а також «Суду богинь» – Гатумдуг, Ніндари і Ашнан, які свідчать, що в ті стародавні часи до нової ери вже були суди, які виносили покарання за різні види злочинів, зокрема і за злочини проти власності, можна стверджувати, що наші далекі предки вже більш ніж десять тисяч років тому мали свої обов'язкові до виконання закони. Зокрема, Закони Ману в Стародавній Індії, поміж іншим, містили права і обов'язки царя [66, с. 49]. Закони також регламентували «порядок реалізації процесуальних прав та обов'язків» [9, с. 11] між двома сторонами – володарями і підлеглими, і, що характерно, називають і тих людей, яким законом доручено чинити суд, використовуючи, хоча й примітивно, прокурорсько-слідчі функції. Дослідження дає можливість стверджувати, що в давнину люди вважали, що «закон був даний Богом на горі Сінай, що знаходиться за межами Ізраїлю» [55, с. 38–55], і намагалися його виконувати, оскільки вірили в Бога.

Одразу зазначимо, що Оріяна, яка «обіймала в період розвитку територію кількох сучасних областей, зокрема Полтавську, Черкаську, Київську і далі на захід все Придністров'я до самого Дунаю, не будувала пірамід і храмів, не створювала монументів, проте дала людству набагато більше, а найголовніше – писемність, яка використовувалась, зокрема, і для написання законів» [25, с. 440]. Закони не вічні. «Єдиний, хто не втомлюється, – час» – стверджує відома істина [32].

Водночас зазначимо, що про злочини проти власності мова йде і в біблійних Законах Мойсея, і в римських Законах XII таблиць, і в інших законах, які визнавали крадіжку злочином, що посягає на власність, а також до цієї категорії відносили й пошкодження чужого майна [78]. Однак ми маємо на меті дослідити джерела, які свідчать про існування законів про злочини проти власності саме з ознаками викрадення на українській землі і в стародавні, і в наші часи.

Першим, найбільш відомим джерелом є «Руська Правда» [58, с. 27–129], дія якої охопила час від початку XI ст. («Коротка Правда») до кінця XIII ст. («Поширена правда»). «Руська Правда» значну увагу приділяє нормам кримінального та процесуального характеру, а також окремим нормам цивільного права. І якщо підходити неупереджено, то «Руську Правду» можна назвати своєрідним першим кодексом як кримінального, так і кримінально-процесуального права того часу. Одразу зазначимо, що спочатку «Руська Правда» укладалася під керівництвом Ярослава Мудрого (1016) і взагалі не містила статей цивільного права, а тільки статті кримінального права та судочинства. «Правда Ярослава» (перші 18 статей «Короткої Правди») фактично містила три розділи, а саме: 1) про вбивство; 2) про особисту образу; 3) про порушення права власності. У цілому, в «Руській Правді» фіксуються два родові об'єкти злочину – відносини з приводу охорони особи і відносини власності. Інакше кажучи, уся система обмежувалася діями, спрямованими на захист особи і власності. До порушень права власності закон відносив татьбу (крадіжку), пошкодження, підпал, незаконне використання чужих речей. Як бачимо, ознак викрадення в останніх діях, крім крадіжки, не було.

У подальшому «Правда Ярослава» (1072) також обмежувалася лише кримінально-правовими і процесуальними нормами та складалася з трьох розділів: 1) про злочини проти особистості

(11 статей); 2) про порушення права власності (13 статей); 3) про суд і мито.

На жаль, зміст терміна «злочин» у «Руській Правді» не було розкрито. Те, що ми розуміємо, як злочин, мало назву «образа». І, що характерно, перелік «образ» обмежувався діяннями, спрямованими проти особистих і майнових прав конкретних осіб. Однак у «Руській Правді» не визначено зміст таких понять, як «розбій» або «крадіжка». Усе охоплювалося одним терміном «татьба». Водночас у статті «Про Человеце» згадувалось і про шахрайство, і навіть наведено його визначення: «...особа, яка обманом отримала гроші і намагається сховатися в іншій землі, не може користуватися довірою, так само як і тать (злодій)» [77, с. 128].

Що характерно, «Руська Правда» прямо вказувала, що злодієм може бути тільки вільна людина, а якщо крадіжку здійснив холоп, то потерпілому шкоду має відшкодувати власник холопа у подвійному розмірі вартості вкраденого. У «Руській Правді» немає згадки про вік злодія, тобто суб'єкта злочину, по досягненні якого його можна було притягнути до кримінальної відповідальності.

Як бачимо, закон здебільшого виходив з об'єктивного висування підозри, хоча суб'єктивна сторона в законі Київської Русі вже проглядалась. Закон визначав навіть співвиконавців, які несли однакове покарання. Особливо сурове покарання чекало на злодіїв за крадіжку худоби як предмета злочину: «Іже крадетъ кто скот в хлеве или клетъ, то іже будет один то платити ему 3 гривни и 30 кун; будетъ ли их много, всем по 3 гривни и по 30 кун платити». Як бачимо, покарання за злочин за співучастю більш сурове [77, с. 316–321].

Як висновок, можна стверджувати, що предметом посягання по закону «Руської правди» були: земля, тварини, худоба, птахи, річкові і морські судна, предмети господарського вжитку тощо, тобто мова йде лише про речі матеріального світу.

Досліджуючи закони сивої давнини, які стали на варті охорони власності, не можна не згадати про Велесову книгу, зміст якої охоплює події, що розкривають багатющу історію наших попередників, їхнє духовне та інтелектуальне життя, їхній менталітет і ставлення до власності.

Вона настільки насичена за змістом, що автори монографії вважають за доцільне, хоч і неглибоко, але дослідити її як пам'ятку

праслов'янського права та простежити генезис, наявність і дію первсних законів, особливо з охорони власності.

Більше двох з половиною тисяч років тому в Причорномор'ї греки заснували міста-держави, або поліси, що на межі IV–III ст. до н. е. перетворилися на центри великого територіального державного утворення та мали у своєму складі землі Західного Криму. Вони збудували декілька міст, у т. ч. Керкінітиду (сучасна Євпаторія), Калос Лімен, у перекладі «Прекрасна Гавань» (сучасне Чорноморське), і Херсонес (тепер Севастополь). Поліси були політично незалежними від міст-метрополій. Проте з останніми їх єднали тісні економічні, політичні, культурні та релігійні зв'язки. Разом з тим, як стверджують дослідники В. Вигорський, О. Годованюк та ін., греки принесли також у Північну Припонтиду (Причорномор'я) розвинені форми державності, а головне, супутні їм інститути права, що, безперечно, передбачали злочини проти власності і відповідальність за їх вчинення. Населення міст по-різному ставилося до праці, бо мало можливість вибору. Одних об'єднувало приватне землекористування і власність на землю, інші займалися різними промислами та ремеслами. Така частина населення вважалася панівним класом і мала право на власність, яку охороняли закони того часу [23, с. 21]. Як стверджують дослідники, на землях Північного Причорномор'я вже тоді в містах-полісах були демократичні інститути полісного самоврядування, а закони передбачали захист власності від злочинних посягань [53].

Справи про злочини проти власності, як і інші справи, у судовому порядку розглядалися, наприклад, у стародавньому Херсонесі, на засіданнях екласії за поданням магістратів, які відповідали за стан законності у розумінні тих часів. За ними контроль здійснювала колегія номофілаків, яких називали стражами закону і які фактично виконували функції прокуратури після оголошення Україною незалежності. Номофілаки, як і прокурори 2000 років, здійснювали нагляд за виконанням законів, щоб вони виконувались точно і постійно, і в разі необхідності мали право вносити на розгляд народних зборів нові. Цікаво, що номофілаки мали право законодавчої ініціативи, тоді як сучасні прокурори такої можливості позбавлені. Певний інтерес становить те, що аналогічний стан мав місце і в інших містах-полісах, зокрема в Ольвії Понтійській та

Борисфені, які існували на теренах українських земель у VI ст. до н. е. – IV ст. н. е. [61, с. 78–79].

Події, що відбувалися в ті часи, засвідчують, що історія наявності законів, які передбачали відповідальність за злочинні посягання, зокрема і на власність, має давні традиції [59, с. 53]. Наприклад, прокуратор Юній Целон царства Боспору багато років здійснював нагляд за виконанням законів у боротьбі зі злочинами проти власності, у якій би формі вони не проявлялись [22, с. 191].

Ближче до нашого часу у Східній Європі затвердилося німецьке право двох зразків – саксонське (магдебурзьке) і пруське (кульмське, або хелмінське).

Саме перший варіант німецького права – магдебурзького (саксонського) – став найбільш прийнятною моделлю суспільного устрою українських міст XIII–XVIII ст., а подекуди і в XIX ст. [46, с. 6–7]. Воно було запозичене українськими містами з так званого «Саксонського зерцала» – документа, який містив положення про прерогативи королівського суду [63, с. 115]. Цей самий документ передбачав різні владні інститути, і у т. ч. лаву, тобто суд, на чолі якого стояв війт. Саме ця посадова особа розглядала різні справи, зокрема кримінальні злочини проти власності. Магдебурзьке право існувало у Львові (1356), Кам'янці (1374), Луцьку (1432), Києві (1494–1497), у 1498 році – у Дубно, Рівному, Перемишлі та ін. В архіві німецького міста Штральзунд зберігається документ 1324 р., засвідчений печаткою із зображенням Святого Юрія Звитязця – гербом волинського міста Володимир [46, с. 6–7]. Це лист-скарга міщанської громади та консулів (радників) на неналежне виконання існуючих на території магістрату законів і, у т. ч. з боротьби зі злочинами проти власності. Звернення адресувалося Гедиміну, правителю Великого князівства Литовського, який тоді заснував нову столицю – місто Вільно на річці Вілії [51, с. 307]. За часів Великого князівства Литовського, коли велика частина українських земель входила до складу Литовсько-Руської держави з особливою актуальністю постало питання про створення нових правових актів. Тому в подальшому, аж до середини XVII ст., було прийнято багато нових законів литовським урядом, який тричі (1528, 1566, 1588) здійснював кодифікацію тогочасного законодавства. Законодавчі акти містили спеціальні статті, спрямовані

на охорону власності від злочинних посягань. Проте зміст їх видів належно не був визначений.

На особливу увагу заслуговує Судебник Казимира IV, затверджений на провінційному сеймі у Вільно у 1468 р. Цікаво, що він запозичив багато положень з «Руської Правди» щодо захисту власності і покарання винних. Проте в Судебнику не було сформульовано ані видів злочинів проти власності, ані визначено змісту понять «крадіжка», «розбій», «грабіж» та ін. Як і раніше, предметом посягання було визначене рухоме майно, а суб'єктом була людина, залежна від феодала [28, с. 58]. Усі майнові злочини охоплювалися терміном «пограбування».

У подальшому прийнятті статuti Великого князівства Литовського хоч і передбачали боротьбу зі злочинами проти власності, проте в них не було сформульовано навіть системи цих злочинів або їх видів і не розкрито їх зміст. Разом з тим можна відзначити Статут Великого князівства Литовського 1566 р., який на західно-українських теренах дістав назву «Волинський» [62, с. 7]. У ньому, як і в деяких інших, було передбачено певну кількість диференціюючих ознак: предмет посягання, суб'єкт злочину, становість, ознака повторності, місце злочину та ін.

Артикул 31 Статуту Великого князівства Литовського 1566 року практично визначає порядок ведення судового засідання. Він встановлює, що судовий представник перебирає на себе всю відповідальність, пов'язану з веденням справи злочинів проти власності. Зазначене свідчить, що в земських і місцевих судах литовсько-руської держави адвокатура насамперед була судовим представником при розгляді кримінальних і цивільних справ [62, с. 468].

У 1569 р. у Польщі було проголошено Люблінську унію. Відповідно до її умов Польське королівство об'єднувалося з Великим князівством Литовським в одну федеральну державу – Річ Посполиту, куди увійшла і більша частина земель, що сьогодні належать Україні, за винятком Чернігівщини, Буковини, Закарпаття та північно-західних окраїн.

Після перемоги над Московією 19 квітня 1579 р. до Речі Посполитої увійшов Батурін, де було утворено Український трибунал – вищий орган гетьманського правління в Україні [60, с. 16]. У 1590 р. Вальний Сейм розглядав питання про діяльність Трибуналу і запровадив підготовлене положення про вирішення судових позо-

Книги, які можуть вас зацікавити



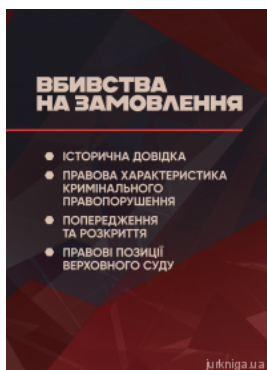
Спортивне право.
Навчальний посібник



Рішення Європейського
суду з прав людини
проти України
2020-2021



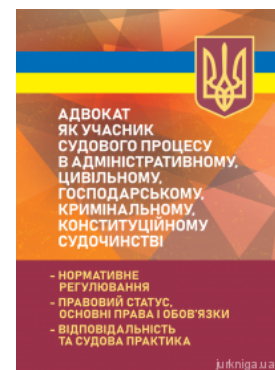
Самочинне
будівництво. Правовий
статус. Узаконення



Вбивства на
замовлення. Історична
довідка, правова
характеристика
кримінального
правопорушення,
попередження та
розкриття, правові
позиції...



Науково-практичний
коментар до Глави 21
Кримінального
процесуального
кодексу України
"Негласні слідчі
(розшукові) дії"



Адвокат як учасник
судового процесу в
адміністративному,
цивільному,
господарському,
кримінальному,
конституційному
судочинстві

Перейти до галузі права
Кримінальне право та процес



[Перейти на сайт →](#)